

ISSN 2313-4011 (print)

ISSN 2708-0919 (online)

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ
МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

**ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ:
ШЛЯХИ РОЗБУДОВИ**

Науково-методичний збірник

Випуск 17

Київ – 2020

ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ШЛЯХИ РОЗБУДОВИ**Збірник наукових праць**

Друкується за рішенням вченої ради Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол № 9 від 30 листопада 2020 року)

Заснований 2000 р. До 2009 р. виходив під назвою «Дидактичні та соціально- психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі»

З 2009 р. зареєстрований зі зміною назви «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 16355 – 4827Р від 16.12.2009 р.

ЗАСНОВНИК**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

Збірник затверджено у ДАК України як фахове видання у галузі педагогічних (корекційна педагогіка) наказ МОН України №241 від 09.03.2016. та психологічних (спеціальна психологія) наказ МОН України №693 від 10.05.2017 наук.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

04060, Київ, вул. М.Берлінського, 9
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України тел.: (044)468-14-81

© Усі права захищено.

Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами без письмового дозволу видавця.

За достовірність фактів, дат, назв і правильність цитування відповідають автори. Редакційна колегія залишає за собою право редагувати матеріали та може не поділяти точки зору авторів публікацій.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Засенко В'ячеслав Васильович, доктор педагогічних наук, професор;

Заступник головного редактора:

Прохоренко Леся Іванівна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;

Душка Алла Луківна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;

Кобильченко Вадим Володимирович, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;

Луньов Віталій Євгенійович, кандидат педагогічних наук, доцент;

Мамічева Олена Володимирівна, доктор психологічних наук, професор;

Нечипоренко Валентина Василівна, доктор педагогічних наук, професор;

Панок Віталій Григорович, доктор психологічних наук, професор;

Супрун Микола Олексійович, доктор педагогічних наук, професор;

Форостян Ольга Іванівна, доктор педагогічних наук, професор;

Ванчова Аліца, доктор педагогічних наук, професор;

Гарчарікова Тереза, доктор філософії, доцент.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Шевченко Володимир Миколайович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

О – 72 **Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови:** зб. наук. праць / за ред. В.В. Засенка. Київ: ФОП «Симоненко О. І.», 2020. Вип. 17. 299 с.

Збірник присвячено апробації та впровадженню результатів наукових досліджень та практичних пошуків реалізації інноваційних підходів в освіті дітей з особливими потребами.

Адресується науковцям, практикам, студентам, всім, кому не байдужа доля дітей з особливими освітніми потребами.

ЗМІСТ

Бабич Наталія

Попередження графомоторних порушень засобами структурованого впливу на синтетичну діяльність дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення 11

Грибань Галина

Моделювання синтаксичної компетенції молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами 27

Ільяна Валентина

До проблеми вивчення механізму дислексії у здобувачів освіти початкової ланки з тяжкими порушеннями мовлення 43

Іщук Валентина

Створення сучасного корекційно-розвивального простору у спеціальній школі для дітей з особливими освітніми потребами 61

Квітка Наталія

Розвиток емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами 78

Кобильченко Вадим & Омельченко Ірина

Предмет і міжпредметні зв'язки спеціальної психології в світлі сучасних методологем 94

Курінна Владислава

Психологічні чинники професійного стресу корекційних педагогів 110

Лещій Наталія

Факторний аналіз фізичного здоров'я дітей зі складними порушеннями розвитку 126

Мартинюк Зоряна

Корекційний інструментарій щодо подолання дизорфографічних помилок в учнів з тяжкими порушеннями мовлення молодшої ланки навчання 143

Мякушко Оксана

Психолого-педагогічний супровід освіти дітей з комплексними порушеннями: погляд з точки зору менеджменту їх розвитку 159

Недозим Інна Психолого-педагогічне обґрунтування методів корекційно розвивального навчання дітей з розладами аутистичного спектра	181
Супрун Микола & Супрун Дар'я Мотиваційна складова професійної підготовки спеціальних психологів (теоретико-методичні основи дослідження)	200
Сухіна Ірина Емоційне вигорання у батьків дітей з особливим освітніми потребами: реалії та шляхи подолання	220
Тичина Катерина Шляхи формування конструктивного праксису у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами lego-конструювання	236
Шевченко Володимир Навчання фахівців та батьків основам реабілітації та розвитку дітей з кохлеарними імплантами в Україні (за результатами проекту)	252
Шевченко Світлана Тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності: освіта дітей з особливими потребами (2000-і рр.)	268
Шевченко Юлія Актуальні питання психолого-педагогічний супроводу сімей, які виховують дітей з інтелектуальними порушеннями	281

УДК: 376-056.264

Бабич Наталія

кандидат педагогічних наук,
старший викладач
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
E-mail: n.babych@kubg.edu.ua
ORCID iD: 0000-0001-8923-8960
Researcher ID: P-3840-2020

Babych Nataliia

PhD, Senior lecturer
department of special and inclusive education

Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська 18/2, м. Київ,
04053, Україна

Borys Grinchenko Kyiv University
18/2 Bulvarno-Kudriavska st., Kyiv,
04053, Ukraine

**ПОПЕРЕДЖЕННЯ ГРАФОМОТОРНИХ ПОРУШЕНЬ ЗАСОБАМИ
СТРУКТУРОВАНОГО ВПЛИВУ НА СИНТЕТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ
МОВЛЕННЯ**

**NATALIA BABYCH. PREVENTION OF GRAPHOMOTOR DISORDERS BY THE
MEANS OF STRUCTURAL IMPACT ON SYNTHETIC ACTIVITY OF CHILDREN OF
PRESCHOOL AGE**

Анотація. У статті висвітлюються основні аспекти розвитку графомоторних навичок. Особливо гостро проблема виявлення та компенсації порушень зазначених аспектів розвитку постає у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Вирішення окресленої проблеми передбачає ранню діагностику порушень і проведення превентивних заходів у старшому дошкільному віці як передумови ефективного формування писемного мовлення. Ефективність використання окреслених заходів сприятиме гармонізації сукцесивно-симультанної діяльності та розвитку пальцевого праксису, що попереджає або пом'якшує порушення писемного мовлення.

Отже, метою статті є висвітлення особливостей превентивного підходу до формування графомоторних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення та обґрунтування структурованого підходу до їхньої корекції. У дослідженні були використані такі методи: теоретичний аналіз, синтез та узагальнення матеріалів загальної та спеціальної літератури; емпіричне порівняльне дослідження з використанням діагностики стану сформованості графомоторних навичок до та після апробації розробленої системи корекційного впливу. Розкрито особливості формування графомоторних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення та механізми порушень синтетичної діяльності, що можуть зумовлювати виникнення дисграфії в означеній категорії дітей. Ефективність

логокорекційного впливу базувалася на використанні навчально-превентивних і розвивальних завдань. Розкрито структурований вплив на графомоторні навички та запропоновано поетапний підхід впливу на суцесивно-симультанні процеси для попередження графомоторних порушень, а саме розвиток дрібної моторики, графічних навичок. Отже, це складний процес, який потребує систематичної, послідовної роботи, що дасть змогу уникнути багатьох складнощів під час навчання дітей письма в школі.

Таким чином, проведене дослідження свідчить, що поетапна превентивна робота з формування синтетичної діяльності у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, сприятиме розвитку когнітивних процесів, що надзвичайно важливо на етапі підготовки їх до школи.

Ключові слова: *графомоторні навички, синтетична діяльність, суцесивні процеси, симультанні процеси, суцесивно-симультанний аналіз і синтез, графомоторні порушення, діти із загальним недорозвитком мовлення.*

Abstract. The article highlights the main aspects of the development of graphomotor skills. The problem of violation detection and compensation of these aspects of development is essentially important for children of older pre-school age with general speech underdevelopment as a prerequisite for the effective formation of written speech. The solution of the outlined problem involves early diagnosis of disorders and preventive measures for children of older pre-school age. Effective use of the outlined measures will contribute to the harmonization of successive-simultaneous activity and the development of manual praxis, which prevents or mitigates speech disorders.

Thus the article is devoted to highlighting the peculiarities of the graphomotor skills formation in children with a developmental language disorder. Revealed the peculiarities of their formation and mechanisms of impairments of synthetic activity, which can cause the occurrence of dysgraphia in the mentioned category of children. The content of the diagnostic method for the synthetic activity examination as a basis for writing skills are substantiated and explained. The author of the article considers it expedient to look into the state of formation of simultaneous and successive analysis and synthesis on the perceptual, recollection and intellectual level. The results of the empirical study are summarized and the characteristic impairments that can cause the disorders of written expression are identified. As a final justification for the necessity to solve this problem applied the conclusion that children with low readiness to master the motor skills require speech-language therapy, which is aimed at the formation of specific operations and functions, synthetic activities. Emphasis is placed on the fact that examination and formation should be conducted through a structured approach. The material of the article is based on a detailed analysis of the mechanisms of the graphomotor skills formation based on simultaneous and successive processes. On this basis, were substantiated the main approaches of structured influence and the content of the stepwise intervention in the graphomotor skills formation for the prevention of speech disorders was developed.

Thus, the study shows that the phased preventive work on the formation of synthetic activities in children of older pre-school age with general speech underdevelopment, will promote the development of cognitive processes, which is extremely important at the stage of preparation for school.

Key words: *graphomotor skills, synthetic activity, sequential processes, simultaneous processes, sequential simultaneous analysis and synthesis.*

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти й постійного зростання вимог до рівня готовності дітей до навчання в Новій українській школі, головними й актуальними стають дослідження, присвячені пошуку шляхів ефективної підготовки дітей старшого дошкільного віку, які мають порушення мовлення.

Діти із загальним недорозвитком мовлення належать до групи ризику виникнення в них порушень читання й письма. Причинами цих труднощів є не тільки порушення усного мовлення, а й рівень розвитку вищих психічних функцій, особливості розвитку зорово-моторної координації, просторових уявлень, дрібної моторики, почуття ритму тощо. Ранній початок систематичної, цілеспрямованої роботи з попередження окреслених порушень сприяє більш успішному засвоєнню грамоти під час шкільного навчання.

Одним із напрямів запобігання зазначених порушень є компенсаторна робота з формування графомоторних навичок у дітей із ЗНМ, для яких характерна несформованість складних довільних форм зорово-моторної координації, порушення орієнтування на площині паперу, неправильне положення руки під час графомоторної діяльності, недорозвиток дрібної моторики тощо. Усе це свідчить про наявність порушень синтетичної діяльності.

Наразі, питання діагностики й корекції графомоторних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку, які базуються на основі сукцесивно-симультанного аналізу й синтезу, потребують сучасного підходу. Тому рання діагностична й компенсаторна робота з розвитку графомоторних навичок як передумови до оволодіння писемним мовленням у дітей означеної категорії є актуальною.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Актуальними питаннями теорії та практики логопедії та спеціальної педагогіки є своєчасне виявлення, попередження та усунення у дітей із загальним недорозвитком мовлення порушень

писемного мовлення. Окреслені проблеми мають багатоаспектний характер, що підтверджується дослідженнями кола науковців (Андрусишина, 2010, Гопіченко, 1979, Корнєв, 1997, Лалаєва, 1989, Соботович, 2003 та ін.). На етапі шкільного навчання у дітей із загальним недорозвитком мовлення часто виникають дислексія, дисграфія, дизорфографія, які зумовлені як порушеннями усного мовлення, так і недоліками гностичних, мнестичних, мисленнєвих функцій (Ахутіна, 1998, Данілавічюте, 1997, В. Ільяна, 2017, Русецька, 2007, Тарасун, 1999, Фотєкова, 2014, Шеремет, 2012 та ін.). Порушення писемного мовлення часто поєднуються в дітей із загальним недорозвитком мовлення із недостатньою сформованістю мотивації, навичками саморегуляції та самоконтролю (Валявко, 2011, Мартиненко, 2015, Прищєпова, 2017, Тищенко, 2011, Черєдніченко, 2019 та ін.).

Підготовка дітей із загальним недорозвитком мовлення до подальшого навчання в школі є одним з основних завдань корекційно-превентивного навчання. Оскільки діти із загальним недорозвитком мовлення входять до групи ризику з виникнення труднощів у навчанні, особливе значення надається вирішенню проблеми діагностики, раннього прогнозування і своєчасного запобігання можливого дефіциту в розвитку навчальних функцій (Андрусишина, 2010, Бартєнєва, 2014, Єфименко, 1985, Жукова, 2015, Лалаєва, 1983, Луцько, 2016, Мартинчук, 2007, Мельніченко, 2014, Рібцун, 2017, Тарасун, 1998, Тичина, 2016, Тищенко, 2015, Трофименко, 2016, Філічева, 2007 та ін.).

Зі сказаного вище можна зробити висновок про те, що проблема підвищення ефективності комплексної компенсаторної роботи з підготовки руки до письма, а саме розвитку графомоторних навичок у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є висвітлення особливостей превентивного підходу до формування графомоторних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення та обґрунтування структурованого підходу до їхньої компенсації.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз, синтез та узагальнення матеріалів загальної та спеціальної літератури; емпіричне порівняльне дослідження з використанням діагностики стану сформованості графомоторних навичок до та після апробації розробленої системи компенсаторного впливу.

Результати дослідження. Графомоторні навички – це складний процес, що включає виконання тонких координованих рухів руки та вимагає злагодженої роботи дрібних м'язів кисті і всієї руки, а також добре розвиненого зорового сприймання й довільної уваги. Крім того, процес формування графомоторних навичок письма дуже складний і охоплює різні сфери розумової діяльності людини.

У психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється, що формування графомоторних навичок необхідно починати задовго до вступу дитини до школи. У дошкільному віці діти вчать креслити на папері прямі лінії або замкнені каракулі, ще не контролюючи зором напрям своєї руки. Пізніше починає включатися зоровий контроль – дитина щось малює (будиночок, сонце, дерево й інше), пише олівцем окремі друковані літери. Заняття ліпленням, конструюванням, виробами з паперу розвивають руку, пальці й зоровий контроль дитини. Такі завдання готують руку й зорову координацію дитини до процесу письма – розвивають дрібні м'язи руки, вчать бачити форму і відтворювати її (Данілавічюте, 2010: 81-91, Корсакова & Московичюте, 1985).

Вікові особливості розвитку дрібної моторики та зорово-моторної координації, які сприяють формуванню графомоторних навичок, мають відповідати віковій етапності. Пропустивши один період у формуванні навичок, дитина може зазнати значних труднощів надалі в оволодінні графомоторними навичками.

Отже, здатність дитини до малювання й копіювання є необхідним елементом визначення готовності дитини до навчання грамоти. Тому важливим параметром шкільної зрілості є рівень розвитку дрібної моторики провідної руки, що визначає швидкість і легкість формування навички письма.

Усе вище зазначене свідчить про необхідний достатній рівень розвитку рухових навичок. Дітям із загальним недорозвитком мовлення властиве відставання в розвитку рухової сфери, яке виражається як порушення координації складних рухів, невпевненість у виконанні точних рухів та зниження швидкості, недостатня координація пальців, кисті руки, що потребує спеціального корекційного впливу (Соботович, 2003: 2-11, Ушакова, 2011).

Важливо зазначити, що формування графомоторних навичок фізіологічно і психічно досить складний процес, який включає багато сфер розумової діяльності дитини, оскільки пов'язаний із функціонуванням різних ділянок кори головного мозку. З допомогою зорового, слухового, моторного, тактильно-вібраційного аналізаторів дитина отримує інформацію з навколишнього середовища, яку мозок обробляє, аналізує і створює картину світу з допомогою двох видів аналізу: послідовного та одночасного. Перший спосіб обробки інформації називають сукцесивним, другий – симультанним. Незважаючи на те, що обидва ці способи в індивідуальному досвіді існують у взаємодії, можна виділити види діяльності, які найбільше пов'язані переважно з одним із них. Так, слухове сприймання мовлення – процес сукцесивний, а зорове сприймання предметів та їхнє віднесення до певного класу внаслідок одномоментного, миттєвого, спонтанного рішення – симультанний (Корнєв, 1997).

У сукцесивному плані представлена послідовність актів, а саме: послідовне сприймання системи звуків, ліній, складів, ритмів, мелодій або створення їхньої серійної послідовності; запам'ятовування елементів схеми задачі, тексту, інструкції; створення серійної послідовності мовленнєвого висловлювання або

математичного обчислення тощо. У симультанному плані (або інакше в плані образу) відображено результат одночасного схоплення розрядної будови числа або складу слова, кількісних і просторових відношень; запам'ятовування схеми доведень, міркувань, утримання в пам'яті будь-якого осмисленого тексту; розуміння значення слів і системи відношень, які виражаються певними граматико-синтаксичними засобами (Гурьянов, 2011, Тарасун, 1999).

Створення одночасних (симультанних) синтезів залежить від рівня сформованості і функціонування зорового, вестибулярного й тактильного аналізаторів. Вони значною мірою визначають ступінь розвитку просторового гнозису, який є основою диференціації предметів та їх елементів за формою, розташуванням у просторі, величиною, а також забезпечують належний синтез інформації, що надходить. Внаслідок цього в дітей формується здатність одночасно, цілісно сприймати комплекс предметів, фігур, малюнків, що важливо для розвитку графомоторних навичок. Валентина Тарасун зазначала, що причиною неправильного виконання завдань симультанного характеру є не порушення мислення загалом, а вибіркоче порушення саме окремих симультанних аналізів та синтезів. Відповідно, цілеспрямоване їхнє формування сприятиме запобіганню виникнення в таких дітей труднощів під час конструювання, малювання, ліплення тощо (Корсакова & Московичюте, 1985; Тарасун, 1999).

Водночас порушення сукцесивних аналізів та синтезів, на думку автора, можуть бути наслідком саме локальної недостатності ділянок кори головного мозку, які, не впливаючи загалом на аналітико-синтетичну діяльність, призводить до порушення деяких психічних функцій. Внаслідок цього в дітей не забезпечується вироблення і збереження програм дій, здатність змінювати їх, пристосовуючи до ситуації, знижується можливість утримувати дії в межах заданої схеми. Такі труднощі відчуваються під час засвоєння письма та сприймання й розуміння зв'язного лінгвістичного матеріалу. У деяких випадках

також виникає диспраксія, тобто порушення здатності виконувати довільні дії й рухи. Внаслідок цього у дітей, наприклад, недостатньо закріплюється зв'язок між фонемами, артикулемами та графемами, які їх реалізують. У кінцевому результаті це призводить до значного сповільнення чи обмеження під час засвоєння дітьми грамоти пошуки потрібного руху для вимови відповідного звуку, заміни одного руху іншим та їх написання (Чередніченко & Тенцер, 2019: 312-324).

У зв'язку з викладеним вище зазначимо, що для дослідження стану сформованості суцесивних процесів застосовуються завдання, спрямовані на діагностику:

- перцептивних дій: копіювання серії дій із предметами; утримання заданої послідовності рухів із зоровою опорою;
- мнестичних дій: відтворення серійних інструкцій по пам'яті;
- мисленневих дій: відтворення цілісного образу; продовження малюнкowego ряду, закінчення речень тощо.

Відповідно для дослідження стану сформованості симультанних процесів застосовуються наступні завдання:

- перцептивні дії: впізнання реалістичних і схематичних зображень; визначення зорових аналогій; розпізнавання ознак цілого;
- мнестичні дії: опосередковане запам'ятовування рухів; відтворення по пам'яті назв предметів, зображених на малюнках; знаходження знайомих предметів серед інших;
- мисленнєві дії: складання цілого з частин; класифікація малюнкoвих зображень; знаходження аналогій; просторова орієнтація на аркуші паперу тощо (Тарасун, 1999; Садовнікова, 2003).

Отже, основними передумовами формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку виступають універсальні дії й операції, якими є суцесивні й симультанні синтетичні структури, які включають у себе

перцептивний, мнестичний, інтелектуальний рівні сформованості. Така робота передбачає розвиток у дитини базового обсягу загальних інваріантних дій та операцій, які сприяють ефективному засвоєнню в неї навчальних здібностей, формування значного обсягу певних знань, умінь та навичок, що готують її до успішного засвоєння навичками читання та письма. Крім того, зрілість суцесивно-симультанних операційних структур створює необхідну передумову ранньої одночасної підготовки дітей із загальним недорозвитком мовлення до формування спеціальних навчальних здібностей.

Однією з основних причин труднощів шкільного навчання є недостатній рівень сформованості в учнів навчальних здібностей, як загальних, так і парціальних (часткових), спеціальних – лінгвістичних, математичних тощо. Проте першопричиною труднощів шкільного навчання є не недорозвиток навчальних здібностей, а стан тих психофізичних механізмів, що забезпечують їхнє формування й розвиток (Агаркова, 2014: 15-17; Лурія, 2002).

Отже, особливостями формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення є труднощі зумовлені недостатньою зрілістю суцесивно-симультанних операційних структур, слабо розвиненою загальною та дрібною моторикою, недостатньою сформованістю навичок зорово-рухової координації, довільної уваги, пам'яті, уявлення просторових відношень.

Усе вище зазначене зумовлює використання комплексного підходу до визначення стану сформованості графомоторних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення та поетапну компенсаторну роботу з формування симультанно-суцесивних процесів для попередження графомоторних порушень.

Визначення в дитини із загальним недорозвитком мовлення співвідношення між достатньо зрілими й недорозвинутими симультанно-суцесивними структурами дасть змогу попередити труднощі на початковому

етапі оволодіння писемним мовленням та застосувати структурований підхід до формування графомоторних навичок. В останньому випадку йдеться про структурування саме компенсаторного впливу. Структурований підхід передбачає: розробку такої структури компенсаторного матеріалу, яка виявилася б найоптимальнішою для визначених під час діагностичного дослідження графомоторних порушень кожної дитини старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення; групування та вибудовування запропонованого матеріалу так, щоби до нього можна було внести необхідний елемент для кожної дитини індивідуально, відповідно до рівня сформованості графомоторних навичок, що забезпечить поетапний розвиток їхньої графомоторної діяльності та попередить виникнення порушень писемного мовлення.

Усе вищесказане дає підстави стверджувати, що в зміст компенсаторно-превентивного навчання має бути включений спеціальний етап роботи, основним завданням якого є своєчасне, починаючи з дошкільного віку, формування в дитини основних видів синтетичної діяльності. Вбачаємо необхідним дослідити особливості формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II–III рівня, щоби перевірити структуру порушень графомоторних навичок та визначити особливості компенсаторної роботи з окресленою категорією дітей.

Саме ці положення спонукали до створення методики дослідження стану сформованості графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Вона базувалася на діагностичній методиці Валентини Тарасун, яка була адаптована до завдань окресленого дослідження. Кожне завдання виконувалося і оцінювалося на трьох рівнях: перцептивному, мнестичному, інтелектуальному, до яких було прописано показники і критерії оцінювання. Усе це дало змогу з'ясувати стан

сформованості графомоторних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня.

Аналізуючи отримані дані можемо констатувати, що тільки третина (33 %) дітей старшого дошкільного віку зі ЗНМ показали середній рівень сформованості графомоторних навичок. І майже у 67 % вони сформовані на низькому рівні, що може стати в подальшому причиною порушень процесів письма й читання. Це свідчить про те, що більшість дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення повільніше сприймають інформацію, засвоюють її і відтворюють на папері, мають меншу працездатність у виконанні завдань, а також зовсім не зосереджені на інструкції дорослого. Унаслідок чого, група з порушенням мовленнєвого розвитку не змогла виконати жодної серії завдань на високому рівні.

Отже, результати діагностики було визначено, що для дітей означеної категорії характерна недостатня сформованість дрібної моторики, знижена амплітуда рухів і переключення з руху на рух, порушено графічні навички (просторове орієнтування на площині аркуша, рухові графічні навички, зорово-моторна координація), також порушено вміння орієнтуватися у своїй роботі за зразком (довільна увага, просторове сприймання, сенсомоторна координація і дрібна моторика). За результатами всіх завдань, можна стверджувати, що дітям простіше було виконувати завдання з використанням демонстраційного матеріалу, тому в завданнях з опорою на зразок (перцептивний рівень) – результати кращі.

Відповідно до виявлених порушень зазначимо, що діти старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення потребують спеціального компенсаторного впливу для формування графомоторних навичок на основі симультанно-сукцесивних аналізів і синтезів. Усе це дало підстави для розроблення структурованого підходу до формування графомоторних

навичок відповідно до визначених теоретичних підходів та результатів діагностики.

Розроблена система компенсаторно-розвивальної роботи з формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мала на меті: розвивати дрібну моторику пальців рук, зорово-моторну координацію, точну координацію рухів, рухові графічні навички; навчити переключатися з одного руху на інший; збільшувати амплітуду рухів пальців рук; розвивати увагу, спостережливість, мислення, зорове сприймання, просторове сприймання й чітке орієнтування на аркуші паперу, вчити помічати відмінності між силуетами; розвивати міжпівкульну взаємодію.

Система компенсаторно-розвивальної роботи складалася з трьох блоків. Кожен блок було розраховано на 4-5 занять із п'яти вправ, які виконуються за рівнем складності від простого до складного.

Компенсаторно-розвивальна робота з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення реалізувався в три етапи: I етап – спрямована на розвиток симультанного аналізу й синтезу; II етап – спрямована на розвиток сукцесивного аналізу й синтезу; III етап – спрямована на розвиток симультанно-сукцесивного аналізу й синтезу.

Зміст занять містив пальчикові вправи; завдання просторового характеру (малювання на піску, викладання малюнку з кольорових паличок, надягання кольорових резинок на пальчики, проходження через лабіринт); завдання на увагу (лабіринти «від точки А до точки Б», знаходження потрібної тині/частинки); завдання на розвиток графомоторних навичок (домальовування відповідних частинок, з'єднати від крапки до крапки по цифрам, обведення ліній одразу двома руками); завдання творчого характеру (вирізання за контуром, заповнення вкладок: пластиліном/гудзиками/фарбами/фломастерами, конструювання з паличок).

Відповідно до змісту занять було розроблено індивідуальний зошит для кожної дитини відповідно до визначених потреб дитини під час діагностики, який складався з трьох частин із розробленою серією завдань і містив по п'ять ігор на розвиток графомоторних навичок. Завдання в зошиті було розподілено на п'ять видів: пальчикові вправи; завдання просторового характеру; завдання на увагу; завдання на розвиток графомоторних навичок; завдання творчого характеру. Кожне завдання на сторінці зошиту мало свою візуальну підказку для дитини й дорослого. Зауважимо, що завдання було структуровано у такий спосіб, щоби дитина виконуючі наступні вправи, повторювала всі попередні, тим самим удосконалювала набуті навички.

Після апробації завдань компенсаторно-розвивальної роботи з формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, констатовано позитивний рівень збільшення показників із виконання серії завдань відповідно до застосованого структурованого підходу (рис.1).

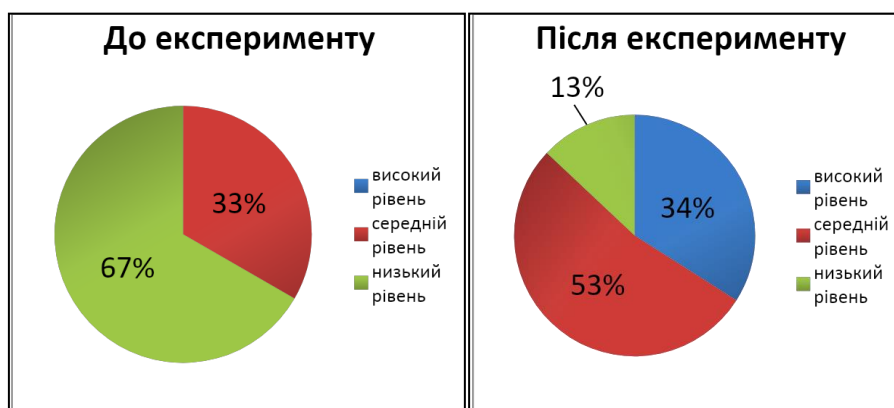

Рис. 3. Динаміка змін у сформованості графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

Результати діаграми констатують позитивну динаміку змін у сформованості графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Констатовано, що з'явився високий рівень (34%) та збільшився середній рівень (53%) за рахунок зниження низького рівня до 13%. Після проведення запропонованого комплексу, помітно зросли

можливості дітей у відтворенні чітких рухів із зоровою опорою та без (слухове сприймання), тобто спостерігається збільшення швидкості у виконанні завдання, зваженість у своїх діях, впевненість у виконанні динамічного і статичного руху, спостерігається покращення сприймання інформації на слух, з'явилися більш чіткі уявлення про можливості користуванням олівцем та розширився діапазон ігор, які включають у себе дрібну моторику.

Отже, методика формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення підтвердила свою ефективність. Отримані результати експериментального дослідження свідчать про ефективність застосування структурованого підходу до формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить про те, що у дітей із загальним недорозвитком мовлення спостерігається недостатній розвиток суцесивних і симультанних процесів від яких залежить рівень сформованості і функціонування зорово-моторної координації, зорової уваги та сприймання; розвиток просторового орієнтування, візуально-просторових уявлень; графічні уміння; дрібна моторика тощо, що є засадами формування графомоторних навичок як основи писемного мовлення. Тому дитині старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення необхідна превентивна допомога в оволодінні графомоторними навичками через спеціально організований структурований вплив, який має спиратися на достатній рівень сформованості синтетичної діяльності.

Розроблена нами система компенсаторно-розвивальної роботи з формування графомоторних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня, включала в себе завдання на розвиток графомоторних навичок; дрібної моторики, графічних навичок (просторове орієнтування на площині аркушу, рухові графічні навички, зорово-

моторна координації, вміння орієнтуватися у своїй роботі за зразком тощо). Результати засвідчили її ефективність застосування. Однак для підвищення результативності впливу, вважаємо, що застосування окресленої системи роботи має бути більш тривалим, оскільки графомоторні навички формуються повільно і є складною частиною підготовки дитини до писемного мовлення. У контексті цієї проблематики перспективними напрямками подальших досліджень є створення структурованого підходу до формування графомоторних навичок у дітей дошкільного віку з порушеннями сенсорного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данілавічюте, Е.А. (2010). Концептуальні засади вивчення порушень письма з позицій діяльнісного підходу. В.В. Засенка & А.А. Колупаєвої (Ред.). *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Київ, 1, с. 81-91.
2. Корсакова, Н.К., & Московичюте, Л.И. (1985). *Подкорковые структуры мозга и психические процессы*. Москва, с. 119.
3. Собонович, Є.Ф. (2003). Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах: нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*, 2, с. 2-11.
4. Ушакова, О.С. (2017). *Развитие речи детей 5-7 лет*. ТЦ Сфера, 272 с.
5. Корнев, А.Н. (1997). *Нарушения чтения и письма в детей (Диагностика, коррекция, предупреждение)*. Учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург, 286 с.
6. Гурьянов, Е.В. (2011). *Психология обучения письму*. Москва, 87 с.
7. Тарасун, В.В. (1999). Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей із порушенням мовленнєвого розвитку. (Автореф. дис. д-ра. пед наук). Київ, 57 с.
8. Чередніченко, Н.В., & Тенцер, Л.В. (2019). Зміст та організація логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів в умовах корекційного та інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, 13, с. 312-324.
9. Садовникова, И.Н. (2012). *Дисграфия, дислексия. Технология преодоления*. Учебное пособие. Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/13026.html>
10. Агаркова, Н.Г. (2014). Основы формирования графического навыка в младших школьников *Начальная школа*, 4. Москва, с. 36-39.
11. Лурия, А.Р. (2004). *Письмо и речь: нейролингвистические исследования* Москва, 304 с.

REFERENCES

1. Danilavichyutye, E.A. (2010). *Konceptual`ni zasady` vy`vchennya porushen` ru`s`ma z pozy`cij diyal`nisnogo pidxodu* [Conceptual framework for examining violations of the

letter from an action-oriented perspective]. In V.V. Zasenka & A.A. Kolupayevoyi (Eds.), *Osvita osib z osoblyvy`my` potrebamy` : shlyaxy` rozbudovly`*. Kyiv, Vol. 1, pp. 81-91 [in Ukrainian].

2. Korsakova, N.K., & Moskovichjute, L.I. (1985). *Podkorkovye struktury mozga i psichieskie processy [Subcortical brain structures and mental processes]*. Moscow, 119 p. [in Russian].

3. Sobotovy`ch, Ye.F. (2003). Kry`teri`yi ocinyuvannya movlennyeвого rozvy`tku dy`ty`ny` (u jogo leksy`chnij lanci) na rizny`x vikovy`x etapax : normaty`vni pokazny`ky` movlennyeвого rozvy`tku (u jogo gramaty`chnij lanci) dy`ty`ny` doshkil`nogo viku [Criteria for the assessment of a child's speech development (in its lexical structure) at different age levels: normative indicators of the speech development (in its grammatical structure) of a child of pre-school age]. *Defektologiya*, 2, pp. 2-11 [in Ukrainian].

4. Ushakova, O.S. (2017). *Razvitie rechi detej 5-7 let [Speech development for children aged 5-7]*. TC Sfera, 272 p. [in Russian].

5. Kornev, A.N. (1997). *Narusheniya chteniya i pis'ma v detej (Diagnostika, korrekciya, preduprezhdenie [Violations of reading and writing in children (Diagnosis, correction, prevention)] [Uchebno-metodicheskoe posobie]*. Sankt-Peterburh, 286 p. [in Russian].

6. Gur'janov, E.V. (2011). *Psichologiya obuchenija pis'mu [Writing psychology]* Moscow, 87 p. [in Russian].

7. Tarasun, V.V. (1999). Psy`xologo-pedagogichni osnovy` preventy`vnogo navchannya ditej iz porushennyam movlennyeвого rozvy`tku [Psychological and pedagogical background of preventive measures and of special measures]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 57 p. [in Ukrainian].

8. Cherednichenko, N.V., & Tencer, L.V. (2019). Zmist ta organizaciya logopedy`chnoyi roboty` z podolannya dy`sgrafi`yi u molodshy`x shkolyariv v umovax korekciynogo ta inklyuzy`vnogo navchannya [Maintenance and organization of speech therapy to overcome dissection among younger pupils in remedial and inclusive education]. *Aktual`ni py`tannya korekciynoyi osvity` (pedagogichni nauky`)*, 13, pp. 312-324. [in Ukrainian].

9. Sadovnikova, I.N. (2012). *Disgrafija, disleksija. Tehnologija preodolenija [Dyslexia, dyslexia. Overcoming technology]* [uchebnoe posobie] Moscow, 279 p. Retrieved from <http://www.iprbookshop.ru/13026.html> [in Russian].

10. Agarkova, N.G. (2014). Osnovy formirovaniya graficheskogo navyka v mladshih shkol'nikov [Basics for the development of graphic skills in junior schoolchildren]. *Nachal'naja shkola*, 4, pp. 36-39 [in Russian].

11. Lurija, A.R. (2002). *Pis'mo i rech': nejrolingvisticheskie issledovaniya [Writing and speech: neurolinguistic research]*. Moscow, 304 p. [in Russian].

Матеріал надійшов до редакції 10.11.2020 р.